

LEVENSMOEHEID BIJ OUDEREN

Een ethische analyse

Chris GASTMANS

KU Leuven

Systemisch verschuivende tijden

“[...] één ding voelen we allen: dit is een tijd van overgang naar iets wat we nog maar heel gedeeltelijk beginnen te begrijpen. Sommige dingen zijn er niet meer, andere zijn in de maak.

*[...] Want allen zijn we getuigen, ook al weten we slechts heel gedeeltelijk waarvan; in elk geval van onze moeilijk te ontcijferen actualiteit, **verschuivingen die we elke dag voelen, zonder ze te kunnen duiden.**”*

Stefan Hertmans, In: *Verschuivingen* (De Bezige Bij, 2022)

‘Vroeger hoopte men om lang te mogen leven. Nu verlangt men om tijdig te sterven’

De Standaard 7/10/’21

- **Vroeger:**
 - ***Moeten sterven*** in verre toekomst
 - Hopen zo lang mogelijk te ***mogen leven***
- **Nu:**
 - ***Moeten leven*** als een dagelijkse last
 - Hopen zo snel mogelijk te ***mogen sterven***

Uit het leven gegrepen

- *‘Ik hoop dat ik niet meer wakker word. Wat zit ik hier nog te doen?’*
- *‘Het zou beter zijn voor iedereen als ik dood was’*
- *‘Als je niet meer van tel bent, wat blijft er dan nog over?’*
- *‘Nu zit ik hier. Ik, die niemand tot last wil zijn. Hoelang nog en waarom toch?’*
- *‘Ze zouden beter jonge mensen helpen. Het is weggesmeten geld om voor mij te zorgen’*

Wat weten we over levensmoeheid?

Wat is levensmoeheid?

- *Psychisch lijden van een persoon die door (een combinatie van) medische en/of niet-medische factoren geen of slechts gebrekkige levenskwaliteit (meer) ervaart en als gevolg daarvan de dood boven het leven verkiest”*
(Delbeke 2012)

Hoe voelt levensmoeheid?

- *“Een kluwen van onvermogen en onwil om nog langer verbinding te maken met het leven. Dit proces van loslaten en vervreemding (van de wereld, van anderen en jezelf) levert een permanente spanning en verzet op, en versterkt het verlangen om het leven te beëindigen” (van Wijngaarden, 2016)*

Hoe voelt levensmoeheid?

- Gevoel van **fundamentele eenzaamheid**
- Gevoel **er niet meer toe te doen**
- Gevoel zijn **eigenheid te hebben verloren**
- **Existentiële en lichamelijke moeheid**
- **Afkeer van afhankelijkheid**
- Geen toekomst, **verlangen naar de dood**
- Lichamelijke, sociale, existentiële **verlieservaring**

Voorlopig besluit

- Levensmoeheid is **complex fenomeen**
 - Vooral onderzoek in Nederland (cfr. Voltooid leven)
- Levensmoeheid is vooral gekoppeld aan **verlieservaringen**
 - Band met omringende wereld (lichaam, naasten, grote wereld) neemt af
 - Fundamenteel gevoel van eenzaamheid
 - Verlangen naar de dood

Wat heeft levensmoeheid met ethiek te maken?

Ethische vraagstelling

- Levensmoeheid is een **gedeelde beleefde ervaring van kwetsbaarheid**
 - Oudere
 - Familie
 - Hulpverlener
 - Samenleving
- **Zorg is een menselijk antwoord op kwetsbaarheid**
- **Welke zorg kunnen we in deze context beschouwen als goede zorg**, d.w.z. zorg die de waardigheid van alle betrokkenen bevordert?

Ethisch kader

- **Maatschappelijke verantwoordelijkheid**
 - Levensmoeheid als **onbedoeld neveneffect** van succesvolle geneeskunde
 - **Maatschappelijke beeldvorming** over ouder worden, kwetsbaarheid en zorg
 - **Individuele en maatschappelijke zinhorizon** m.b.t. ouderdom (C. Leget)
 - **Gebrek aan positieve maatschappelijke zinhorizon** kan gevoelens van verlatenheid, uitgesloten zijn, eenzaamheid, toekomstangst opwekken
 - **Inclusieve samenleving?**

Ethisch kader

- **Individuele en relationele verantwoordelijkheid**
 - ‘Elkaar tot last zijn’ vermijden is individuele verantwoordelijkheid – ***Duty to die*** – **verantwoordelijk *van*** ouderen (J. Hardwig)
 - ‘Elkaar tot last zijn’ hoort bij relationele verbondenheid van mensen – ***Duty to care*** – **verantwoordelijkheid *voor*** ouderen (M. Gunderson)
 - Wederzijdse afhankelijkheid is niet problematisch maar drukt onze *condition humaine* uit

Ethisch kader

- **Individuele en relationele autonomie**
 - **Individuele autonomie** als zelfbeschikking
 - Staat op gespannen voet met toenemende zorgafhankelijkheid
 - Hoe autonoom is wil om te sterven? Contextuele invloed kan zeer groot zijn.
 - **Relationele autonomie**
 - Autonomie via dialoog en in relatie met betekenisvolle anderen
 - *“De ons aangeprate overtuiging dat we autonome individuen zijn die aan ‘zelfrealisatie’ moeten doen om te kunnen ‘excelleren’, gaat voorbij aan een ontologische waarheid: we kunnen niet zonder de ander” (P. Verhaeghe, 2024)*

Ethisch kader

- **Kwetsbare waardigheid**
 - **Kwetsbaarheid in negatieve zin:** waardigheid verliezen
 - Idealistische perceptie van waardigheid versus kwetsbaarheid
 - **Kwetsbaarheid in positieve zin:** in kwetsbaarheid waardigheid leggen: waar kijk ik naar uit? Wat is nog van waarde?
 - Waardigheid van het authentiek nabij zijn (cfr. palliatieve zorg) waarin kwetsbaarheid is geïntegreerd

Ethisch kader: Besluit

- Van **individuele zelfbeschikking van ouders**: *“Het is uw verantwoordelijkheid, het is uw keuze”* - **eenzaamheid**
- Naar **relationele verantwoordelijkheid voor ouders**: *“kritische invraagstelling van relationele, institutionele en maatschappelijke context”* - **verbinding**

Hoe kunnen we omgaan met mensen die levensmoe zijn?

Medisch-klinische benadering

Aandachtige betrokkenheid

- **Oudere:** Nood aan erkenning en zorg van anderen
 - Erkend, gezien en gehoord worden
 - Iemand van waarde zijn voor iemand anders
- **Houding hulpverleners**
 - Empathische houding; levensmoeheid niet wegpraten, maar samen dragen
 - Relatie en ontmoeting als heling
 - Intieme zorg: zich aan elkaar tonen als mens

Verantwoordelijkheid en zinvinding

- **Verantwoordelijkheid voor zichzelf en de ander**
 - Autonomie van ouderen erkennen (vb. ACP)
 - Mede-mens-zijn ondersteunen (vb. luisteren naar conflicten)
 - Zelfwaardegevoel ondersteunen (vb. ik ben uniek)
- **Zinvinding – meaning *in* life** (J. Dezutter)
 - Verleden (vb. levensverhalen; wat was goed?)
 - Heden (vb. veilig zijn; gezien en gehoord worden)
 - Toekomst (vb. waar kijk ik naar uit?)

Maatschappelijke verantwoordelijkheid

- **Maatschappelijke en individuele zinhorizon**
- **Inclusieve en solidaire samenleving**
- **Bewustwording en emancipatie**
- **Zorgstrategieën**
 - Vroegtijdige zorgplanning
 - Euthanasie (cfr. Raadgevend Comité voor Bio-ethiek)

Besluit

*Ethisch verantwoord omgaan met ouderen die levensmoe zijn is een kwestie van de juiste evenwichten te vinden. Het evenwicht tussen **activiteit (doen)** en **passiviteit (zijn)**, tussen de **verantwoordelijkheid ‘van’ ouderen** en onze **verantwoordelijkheid ‘voor’ ouderen**, tussen een **persoonlijke** en een **maatschappelijke aanpak**.*

***“Kwetsbare waardigheid
Ethiek aan het begin en einde van het leven”***

